

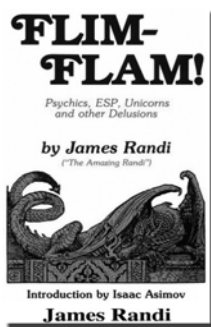
Tolv skeptiska böcker

Jesper Jerkert tipsar om bra engelskspråkiga böcker som behandlar pseudovetenskap.

I *Folkvett* 4/2005 skrev jag om sexton bra engelskspråkiga böcker om pseudovetenskap. Här kommer ytterligare tolv tips, uppdelade i olika ämnesområden.

ALLMÄNT

Amerikanen James Randi (f. 1928), trollkonstnär och skeptiker, är en av de viktigaste nu levande kritikerna av pseudovetenskap. En av hans mest kända böcker är *Flim-Flam!* från 1982 [1]. (Titeln betyder ungefär 'skojeri', 'struntprat'.) Det är en blandad, lättläst och fyllig genomgång av diverse udda påstå-

enden och teorier: Kirlian-fotografering, Conan Doyles älvor, Bermuda-triangeln, astrologi, fjärrskådning, ufo, mirakeloperationer, Uri Geller, med mera. Tack vare sin stora bredd är *Flim-Flam!* är en bok man kan återvända till många gånger.

HEALING OCH PARAPSYKOLOGI

James Randi har skrivit åtskilligt om healing i kombination med trolleri- och bluffmetoder, bland annat boken *The Faith Healers* (1989). Men det finns en tidigare bok i genren som också är mycket läsvärd, *Healing* (1974) av kirurgen William Nolen [2]. Nolen hörde talas om mirakelkirurger på Filippinerna som opererade med sina bara händer och sades bota patienter från sjukdomar som vår vetenskapliga medicin inte klarade av. Han efterfrågade information från AMA (American Medical Association). AMA var starkt kritiskt, men kunde inte hänvisa till någon grundlig granskning av verksamheten, endast till enstaka negativa vittnesmål och indicier (som att den kanske mest kände mirakelkirurgen, Tony Agpaoa, tidigare varit verksam som trollkonstnär).

Nolen bestämde sig för att göra en egen granskning. Han började med att undersöka en vanlig form av amerikansk healing, nämligen när en karismatisk person – i detta fall Kathryn Kuhlman – i ett fullpackat audi-

**William Nolen
hörde talas
om mirakel-
kirurger på
Filippinerna
som opererade
med sina bara
händer.**

torium kallar upp sjuka personer på scen, nedkallar den helige ande och därefter ber personerna demonstrera sitt tillfrisknande genom att t.ex. resa sig ur en rullstol. Nolen fann vid en noggrann undersökning inte något fall av oförklarligt tillfrisknande, utan drog tvärtom slutsatsen att denna typ av healing gör mer skada än nytta, dels genom att ge människor falskt hopp och fördröja verklig behandling, dels genom att de rörelser som de sjuka anmodades göra på scen ibland allvarligt förvärrade sjukdomsförloppet.

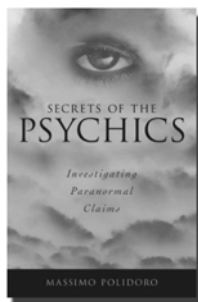
Huvuddelen av boken utspelar sig på Filippinerna, där Nolen besåg ett stort antal mirakeloperationer och följde upp fall av påstådda helanden. Han åkte till Filippinerna med öppet sinne och snarast förhoppningsfull att finna operationsmetoder som fungerar där den vetenskapliga medicinen går bet. Men i detta avseende blev Nolens undersökning en stor besvikelse: alla mirakelkirurger han besökte använde utan undantag trollerimetoder, ingen trängde någonsin in i de opererade personernas kroppar. Den röda vätska som flödade ymnigt under operationerna var inte blod, och de entiteter som visades upp och påstods vara bortopererade tumörer, blindtarmar m.m. var i varje fall inte mänskliga, och ofta överhuvudtaget inte organiskt material. Det kunde Nolen lätt se eftersom han själv hade så stor erfarenhet av människokroppens insida. För säkerhets skull lät han sig själv bli opererad i buken, och kunde konstatera att kirurgen aldrig var inne i kroppen. Hela mirakelkirurgin är en cynisk bluff som framför allt drivs av pengar. Nolens bok är inkännande och väl-skriven och bör läsas av alla som är det minsta intresserade av healing.

Italiens mest kände skeptiker är Massimo Polidoro, James Randis protegé. Polidoro har genom åren publicerat åtskilliga texter på engelska, och några av dem har samlats i boken *Secrets of the Psychics* [3]. Allt är läsvärt och lärorikt, trots att typsnittet är gräsligt. Polidoro har liksom Randi ett särskilt intresse för trollerianknutna bluffar, och åtskilliga texter handlar om spiritistiska trick. Boken ger många föredömliga exempel på hur skeptiker konkret kan undersöka paranormala och andra märkliga påståenden.

Akademisk, grundlig och välargumenterad är James Alcocks bok *Parapsychology: Science or Magic?* från 1981 [4]. De olika kapitlen täcker olika infallsvinklar på parapsykologin, särskilt för en kritiskt sinnad person.

Här finns t.ex. utförliga diskussioner om trons psykologi och om statistik. Även om inte alla kapitel i Alcocks bok är lika bra, är den ett standardverk som man inte kan ignorera om man vill sätta sig in i parapsykologin som forskningsämne. Jag har satt en stor mängd kom-ihåglappar på minnesvärda ställen i mitt exemplar.

Bredvid Alcocks strikt forskningsorienterade framställning vill jag gärna ställa Susan Blackmores bok *In Search of the Light* [5]. Boken är en något udda fågel i den parapsykologiska litteraturen eftersom den är en självbiografi. Blackmore berättar hur hon blev besatt av parapsykologi efter egna märkliga erfarenheter, bland annat en nära tre timmar lång ut ur kroppen-upplevelse. Hon gav sig i kast

med parapsykologisk forskning, en sysselsättning som skulle uppfylla henne i flera decennier. Ett övergripande forskningsmysterium för Blackmore blev ganska snart varför hon inte lyckades få positiva resultat, när andra parapsykologer lyckades (eller sade sig ha lyckats). Man påstod att hon inte hade tillräckligt ”öppet sinne” för att få positiva resultat, men det kunde inte gärna stämma, för i början av sin karriär var hon i hög grad ”troende”. *In Search of the Light* är engagerande både känslomässigt och intellektuellt, är mycket välskriven och bärs fram av en stark sanningssträvan.

SPIRITISM OCH MEDIER

Spiritismen – en rörelse att tala med andar, som blomstrade under andra halvan av 1800-talet – är mycket viktig för den som seriöst intresserar sig för pseudovetenskapens utbredning. Idéer uppkomna eller spridda genom spiritismen återfinns nämligen idag i många olika sammanhang. Spiritismens idéer och begrepp går igen inte bara i nutida andeumgänge (med eller utan benägen hjälp från tv), utan också i parapsykologin, antroposofin och i en rad nyandliga rörelser.

Eftersom spiritismen har en så stor historisk betydelse för många nutida föreställningar, har åtskilliga känt sig manade att beskriva spiritismens historia i apologetiska ordalag. Men lyckligtvis finns också skrifter som utan inlindanden beskriver det massiva lurendrejeri och den gränslösa godtrogenhet som var så utmärkande för spiritismen, ja som var dess själva kärna. Ruth Brandons *The Spiritualists* är en sådan bok [6]. Exempel på ett representativt citat:

”Det kan anmärkas att det mesta av de mer framstående trollkonsterna utfördes av män, medan kvinnor brukade uppvisa tamare manifestationer och göra vaga uttalanden, som de åstadkom genom att ’fiska’ – man kastar ur sig en trolig gissning och läser av reaktionerna. Systrarna Fox använde säkert den tekniken. Ett alltför säkert uttalande kunde förstås riskera att bli säkert felaktigt. När Dr Livingstone var försvunnen i Afrika och förmodades vara död, fick det välkända London-mediet Mrs Marshall besök av hans ande som berättade hur han dödats av infödingar och blivit uppäten. Seansklienten, Signor Damiani, skrev upp detta och stoppade noteringen i ett kuvert, som skulle öppnas när Dr Livingstones öde blivit känt. ’Men vi vet [nu] att Livinstone inte alls dödades, och att anden helt enkelt ljög.’ Damiani verkar inte ha betänkt möjligheten att det var Mrs Marshall som ljög” (s. 47-48).

Brandons framställning handlar inte enbart om lurendrejeri, men det viktiga är att hon inte väjer för lurendrejeriet och att hon vågar vara tydlig. Den som inte kan få nog av att läsa om fuskmetoder kan sedan ge sig i kast med *The Psychic Mafia* av M. Lamar Keene [7]. Boken utkom första gången 1976 och beskriver förhållanden i spiritistiska kretsar i USA på 1950- och 1960-talen. Keene var själv verksam som spiritistiskt medium, och hans historia är därför verkligen berättad inifrån rörelsen. Trots att han verkade som medium för bara några decennier sedan, är hans spiritism mycket lik den som utövades på 1800-talet, med seanser i mörka rum, materialisationer, talande trumpeter, med mera.

Keene började sin karriär som halvfuskande medium, det vill säga han sög åt sig information på naturlig väg och presenterade den som andemeddelanden, men trodde samtidigt själv att somligt av vad han sade verkligen kom från andarna. Att vissa medier fuskade rakt igenom tyckte han inte gjorde så mycket, så länge det skedde i ett gott syfte (nämligen att sprida andetron som religion). Ganska snart upptäckte han dock att de största pengarna tjänades av dem som fuskade mest, och han lade sig till med alltmer avancerade fusk- och trollerimetoder. Här är ett representativt citat ur Keenes bok. (Raoul är Keenes medhjälpare.)

”Tidigt under mitt mediumskaپ bestämde jag mig för att överträffa de andra sändebuden från det okända genom att uppvisa mer detaljerad och tydlig klärvoajans. Jag satade på personnummer, försäkringsnummer och till och med nummer på ej offentliga bankkonton! Hur fick jag tag på informationerna? Enkelt. Jag blev ficktjuvsexpert. Det var ofta till och med enklare än så, när allt som krävdes var att Raoul eller jag (...) tog en kvinnas handväska – i mörkret medan hon lyssnade till anderöster från trumpeten – och gick igenom den i ett annat rum. Senare ställdes väskan tillbaka på samma ställe, och när seansen var slut och ljuset tändes misstänkte kvinnan ingenting” (s. 35).

Och här är ytterligare ett citat. Camp Chesterfield, som nämns, var ett slags spiritisternas Mekka, eller kanske snarare spiritisternas Disneyland.

”För att föreställa ett barn gick jag ner på knä i mörkret. Ibland tilläts seansdeltagarna att komma nära anden och titta rakt in i dess ansikte. Jag hade en rad masker föreställande män, kvinnor och barn för sådana tillfällen. Ett visst

medium på Camp Chesterfield var en enormt fet kvinna, men likväl kunde ungefär meterhöga andar skutta omkring i rummet under hennes materialisationsseanser, lekfullt röra vid deltagarna och ibland till och med klättra upp i deras knän och pussa dem. Ofta kunde man se tre sådana små andar på samma gång. Det var otroligt! Men bara för den deltagare som inte visste att mediet, Martha Lomax, hade tre barn och att det fanns en löndörr i seansrummets golv” (s. 103).

REINKARNATION

Om man kunde rangordna paranormala påståenden skulle nog reinkarnation hamna i den ena extremen, den med de mest osannolika påståendena. Inte särskilt många personer har bedrivit forskning med syfte att bevisa reinkarnation, och de som försökt – mest känd är amerikanen Ian Stevenson, som dog (eller, om reinkarnation finns, kanske inte dog) i februari 2007 – har inte presenterat speciellt imponerande indicier. Även bland dem som kallar sig parapsykologer är intresset begränsat, och många betraktar reinkarnationsforskning som en metodologisk återvändsgränd.

Eftersom det inte finns så mycket konkret forskning att granska, består ett kritiskt bemötande av reinkarnationstro främst i att räkna upp teoretiska argument för varför reinkarnation är osannolik ut-

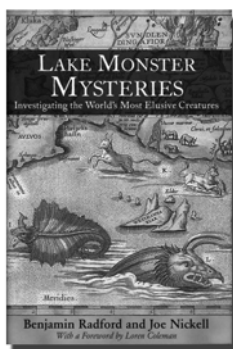
**“Mediet,
Martha Lomax,
hade tre barn
och det fanns
en löndörr i
seansrummets
golv.”**

ifrån vad vi vet om människan och världen. En sådan uppräknings måste naturligtvis göras förr eller senare, och görs utförligt av filosofen Paul Edwards i *Reincarnation: A Critical Examination* [8]. Exempel på besvärliga frågor för en reinkarnationsanhängare: Vad är en persons identitet, och vad är det egentligen som vandrar vidare vid reinkarnation? Vad händer mellan död och återfödelse? Varifrån kommer alla själar, med tanke på att jordens befolkning ökat kraftigt under de senaste seklerna? Hur kan själavandring fås att gå ihop med vad vi vet om biologisk evolution?

Edwards styrka är hans grundlighet, men ur läsvänlighetssynpunkt är det samtidigt hans svaghet. Många läsare kan nog uppfatta framställningen som alltför filosofisk till sin karaktär. Någon mer rekommendabel bok om reinkarnation känner jag dock inte till.

SJÖODJUR

Den som inte är så förtjust i teoretiska resonemang kanske istället skulle pröva den nyligen utgivna *Lake Monster Mysteries* [9]. Författare är amerikanerna Benjamin Radford och Joe Nickell, bägge ofta förekommande skribenter i *Skeptical Inquirer*. Boken har åtta kapitel, oftast med ett sjöodjur i varje. Ett trumfkort för författarna är att de själva i många fall har undersökt sjöarna och evidensen på plats. Bo-

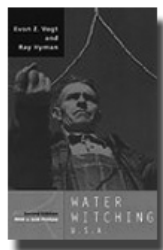
kens undertitel anger att man är intresserad av sjöodjur i hela världen, men i praktiken är framställningen Amerikacentrerad. Odjur från andra delar av världen behandlas mycket kortfattat (med undantag för Loch Ness-odjuret), och i avsnittet om vårt svenska storsjöodjur finns flera småfel. Den slutgiltiga boken om sjöodjur är detta alltså inte, men likväl en av de bästa i ämnet.

Om man är speciellt intresserad av Loch Ness-odjuret så är Stuart Campbells lilla bok ett gott val [10]. Campbell går systematiskt igenom de påstådda bevis som anförts för att Loch Ness-odjuret skulle existera: ögonvittnesskildringar, stillbilder, rörliga bilder, undervattensbilder, sonar- och radarbelägg. Som läsaren kanske kan gissa blir det just inget kvar efter ingående källkritisk granskning.

SLAGRUTOR

Den seriösa, någorlunda moderna litteraturen om slagrutor är inte stor. Det är lätt att ge en förstahandsrekommendation: *Water Witching U.S.A.*

av Evon Z. Vogt och Ray Hyman [11]. Boken är en riktig klassiker vars första upplaga kom 1959. Den trycktes senast om år 2000 (med ett nytt förord). Den är grundlig men ändå lättfattlig, kritisk men ändå respektfull. Författarna är antropolog respektive psykolog, en idealisk kombination för slagrutestudier. Bokens två mest centrala kapitel, nr 5 och 6, förklarar pedagogiskt och med rikliga utblickar mot näraliggande ämnen varför slagrutan alls rör sig, och därmed varför det är så lätt att tro på slag-

rutans förmåga, trots att forskningen givit så entydigt negativa resultat.

Bokens enda uppenbara nackdel är att den är från 1959 och därför inte helt uppdaterad i forskningshänseende. Nu gör det inte så mycket, eftersom de senaste decenniernas slagruteforskning inte ändrat den tydliga bild som fanns redan 1959. Men den som vill komplettera med en hyfsat modern forskningsöversikt kan läsa mitt slagrutekapitel i *Vetenskap eller villfarelse* (2005).

SKEPTIKERNA

Vetenskap och Folkbildning är internationellt sett en del av den s.k. skeptikerrörelsen, vars mest kända organisation är amerikanska CSI (*Committee for Skeptical Inquiry*; tidigare CSICOP). Till CSI:s 25-årsjubileum 2001 utgavs antologin *Skeptical Odysseys* med Paul Kurtz som redaktör [12]. Här finns texter av de mest kända företrädarna för CSI, jämte några internationella (det vill säga icke amerikanska) bidrag. Texterna håller i regel hög klass och är intressanta på två sätt, dels som allmänna texter om diverse pseudovetenskaper, dels som vittnesbörd om CSI:s framväxt, inriktning och arbetssätt. De flesta texter är ganska personligt hållna. Den som vill veta något om skeptikerrörelsens folk bör läsa *Skeptical Odysseys*. ♣

Jesper Jerkert är ordförande i Vetenskap och Folkbildning och doktorand vid KTH.

DE NÄMNDA BÖCKERNA

1. James Randi: *Flim-Flam! Psychics, ESP, Unicorns and other Delusions*. Amherst, NY: Prometheus, 1982, 342 s.

2. William A. Nolen: *Healing: A Doctor in Search of a Miracle*. New York: Random House, 1974, 275 s.
3. Massimo Polidoro: *Secrets of the Psychics: Investigating Paranormal Claims*. Amherst, NY: Prometheus, 2003, 302 s.
4. James E. Alcock: *Parapsychology: Science or Magic? A Psychological Perspective*. Oxford/New York: Pergamon, 1981, 224 s.
5. Susan Blackmore: *In Search of the Light: The Adventures of a Parapsychologist*. Amherst, NY: Prometheus, 1996, 286 s.
6. Ruth Brandon: *The Spiritualists: The Passion for the Occult in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1983, 308 s.
7. M. Lamar Keene: *The Psychic Mafia*. Amherst, NY: Prometheus, 1997, 177 s.
8. Paul Edwards: *Reincarnation: A Critical Examination*. Amherst, NY: Prometheus, 1996, 313 s.
9. Benjamin Radford & Joe Nickell: *Lake Monster Mysteries: Investigating the World's Most Elusive Creatures*. Lexington: University Press of Kentucky, 2006, 190 s.
10. Stuart Campbell: *The Loch Ness Monster: The Evidence*. Amherst, NY: Prometheus, 1996, 128 s.
11. Evon Z. Vogt & Ray Hyman: *Water Witching U.S.A.* Chicago: University of Chicago Press, 2000, 303 s.
12. Paul Kurtz (red.): *Skeptical Odysseys: Personal Accounts by the World's Leading Paranormal Inquirers*. Amherst, NY: Prometheus, 2001, 430 s.